

Kostená a parohová industria v stredoveku

Medzi výrobkami organického pôvodu akými sú napríklad koža, textil, či drevo sa najčastejšie dochovávali výrobky, alebo polovýrobky z kosti a parohu. Výrobky z kosti a parohu sa dochovávali, tak ako ostatné organické materiály, len v dobrých úložných pomeroch. Napriek tomu, že bola kosť jedným z najpodradnejších materiálov, mala široké uplatnenie v dedinskom prostredí a v mestách v období stredoveku. Problematikou kostenej industrie sa zaoberali mnohí bádatelia. K významným patrí V. Hrubý (1957), ktorý rozriedil kostené predmety na základe ich funkčnej stránky.

Ako surovina k výrobe kostených predmetov boli používané kosti lovej zveri. Lovectvo bolo v stredoveku doménu feudálnej vrchnosti a lovná zver predstavovala zdroj mäsa a kožušín pre poddaných. V období vrcholného feudalizmu vznikali na území Slovenska tzv. lovecké hrady – kráľovské poľovnícke revíry s centrami, kde sa vytvárali základne pre výrobu z parohu a kosti, taktiež rovinaté oblasti chovajúce dobytok poskytovali kostenú surovinu. V období 11. až 12. storočia začali fungovať mestské remeslá, a vo včasnom stredoveku a prvé mäsové cechy vznikali v banských mestách. Po vpáde Tatárov sa významnými centrami výroby stali mestá s vlastným trhom. Priame doklady výroby sú výraznejšie zastúpené v Bratislave a na hrade Šariš.

Problematike spracovania kostenej a parohovej industrie sa venovali viacerí bádatelia medzi nimi J. Kaván a V. Hrubý, ktorý rozlíšil dva spôsoby úpravy suroviny, a to priamu bez úpravy, a po predchádzajúcej úprave. J. Kaván (1980) doložil, že je potrebné surovinu vystaviť procesu vareniu, aby ju bolo možné krájať ako drevo. V prípade rohoviny pravdepodobne dochádzalo k spracovaniu nahriatím, naparením, alebo použitím kyslých koncentrátov a lúhu. Táto príprava suroviny predchádzala pracovnému postupu, ktorý určil druh výrobku.

K základným nástrojom používaným na opracovanie kosti patrili píłka, sekáč, nôž, rašpľa, vrták, kružidlové rydlo, točovka a zverák. Technika výroby spočívala v sekaní, či rezaní kosteného materiálu nožom, doložené je pozdĺžne rezanie pílkou, vrtanie a sústruženie. V súbore nálezov sú dochované i platničky s negatívnym otvorom, ktoré predstavovali pracovný odpad z korálikov a gombíkov, vyrábaných pomocou točovky.

Sortiment kostených a parohových výrobkov je veľmi rozmanitý. Podľa výroby je ich možné rozdeliť na výrobky zhotovené v domácom prostredí a tie, ktoré vytvorili v dielni. M. Slivka (1983) rozdelil široké spektrum kostených predmetov na pracovné nástroje a ich súčiastky, ozdoby a toaletné predmety, súčasti militárií a potreby k hrám a zábavám

Do prvej skupiny pracovných nástrojov sa radia mnohé nálezy ihiel, šidiel, či dierkovačov. K výrobe nástrojov sa používali kosti ktoré tvarom zodpovedali funkcii nástroja. Napríklad na výrobu ihiel sa používali kostičky domácich vtákov a na výrobu šidiel metapódiá kozy, ovce, ošípaných. Najčastejšie sa vyskytujú nálezy kostených šidiel na dedinskom prostredí,

zriedkavejšie ich nachádzame vo feudálnych mestách. Kosené ihly sa v stredoveku postupne vytrácali a nahradené boli kovovými a v období vrcholného feudalizmu sa vyskytujú len sporadicky. K pracovným nástrojom patria i prepletačky, ktoré sa používali predovšetkým na pletenie rybárskych sietí.

K univerzálnym nástrojom patrí nôž, z ktorých sa dochovali kosené rukoväte, obloženia platničiek, alebo valcovitých objímok, ktoré slúžili ako návlečka čela drevenej rukoväte.

Do skupiny ozdôb a toaletných potrieb sa radia šatové spínadlá. Kosené ihlice mohli slúžiť na spínanie šiat, alebo boli vkladané do vlasov. Najpočetnejšie šatové spínadlo predstavovali kosené gombíky. Do skupiny ozdôb sa ďalej radia časti opaskov vyrezávané z jelenieho parohu. Nálezy kosených krúžkov mohli slúžiť ako prasleny, pracky, prstene, alebo hračky. Ojedinele sa vyskytujú i koráliky ako súčiastky náhrdelníkov. Mnohé zo stredovekých nálezov korálikov mohli tvoriť súčasť ružencov a slúžili na povznesenie zbožnosti. Doložené sú taktiež ozdobné prívesky vo funkcii amuletov. K devonciálnym výrobkom sa radí i kosená figúrka sv. Jakuba z Rimavských Janoviec.

V nálezovom materiály toaletných potrieb sú často zastúpené hrebene, na ktorých prevládal ozdobný motív koncentrických krúžkov.

Ako súčasti militárií sú na pohrebiskách doložené podlhovasté kosené platničky, pochádzajúce zo stredných a koncových častí reflexného luku, či kosené ozdobné súčasti kuší. Z konštrukčných prvkov kuší sa najviac dochovali tzv. nukleusy, ktoré slúžili pri spúšťacom mechanizme.

Súčasti militárií predstavovali i kosené obloženia sečných a bodných zbraní. Dochované sú tiež zriedkavé nálezy hrotov šípov, ktoré sa používali pri love kožušinovej zveri.

Medzi potreby k hrám a zábavám sú zaradené hracie kocky, ktorými sa zaoberal V. Hrubý. Ďalším nálezmi sú hracie terčíky a žetóny, používané ku hre na doske. Doklady šachu sú ojedinelé, nakoľko šachové figúrky boli v stredoveku vyrezávané prevažne z dreva. K hračkám by sa ďalej mohli radiť kosené píšťalky, ktoré tiež mohli plniť funkciu vábničiek pri love.

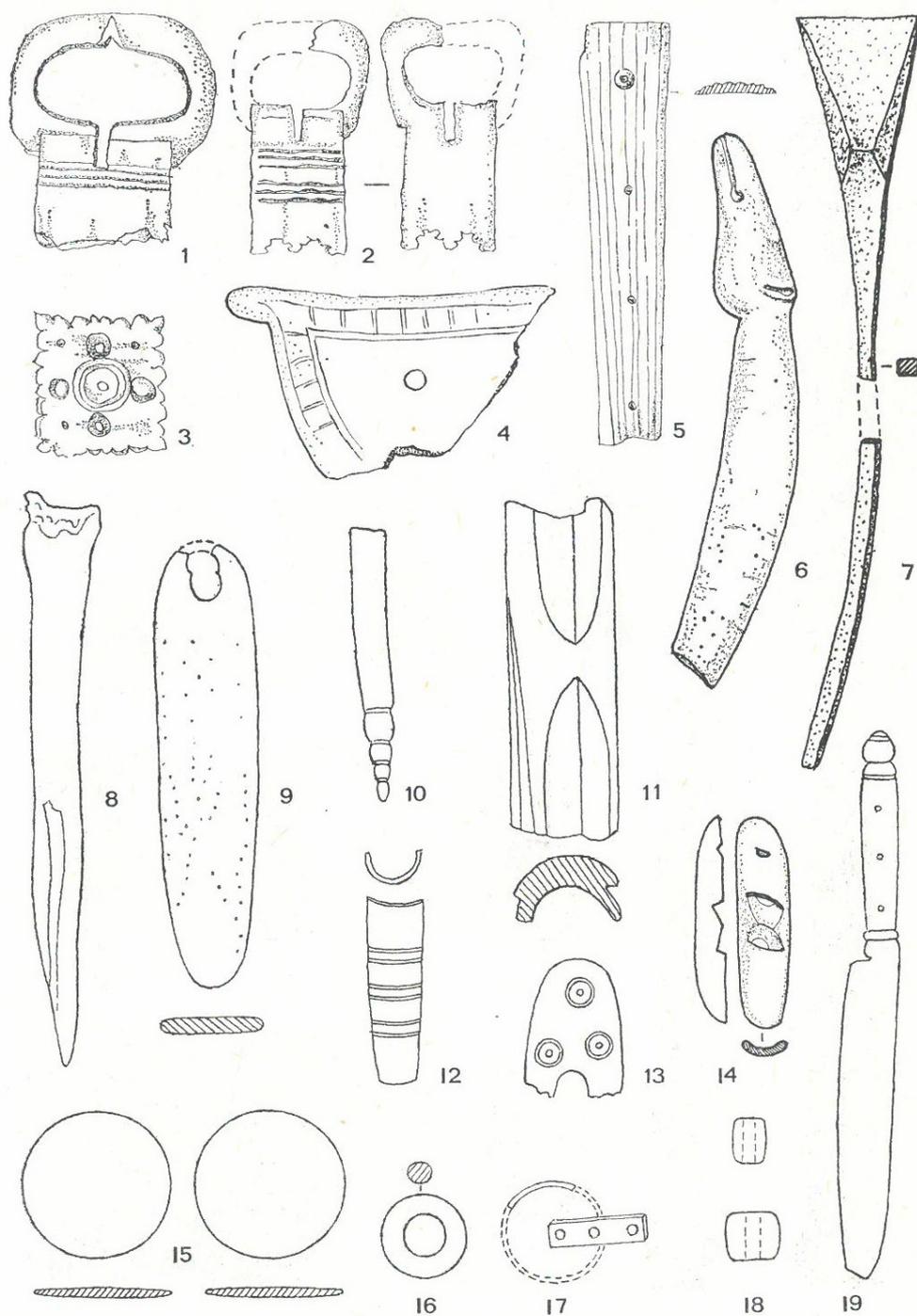
K nálezom zábavného charakteru patria kosené korčúle doložené v niektorých včasnostredovekých sídliskových objektoch a nálezy kosených podložiek saní, ktoré sa častejšie objavujú v staršom období stredoveku.

Obrazová príloha:

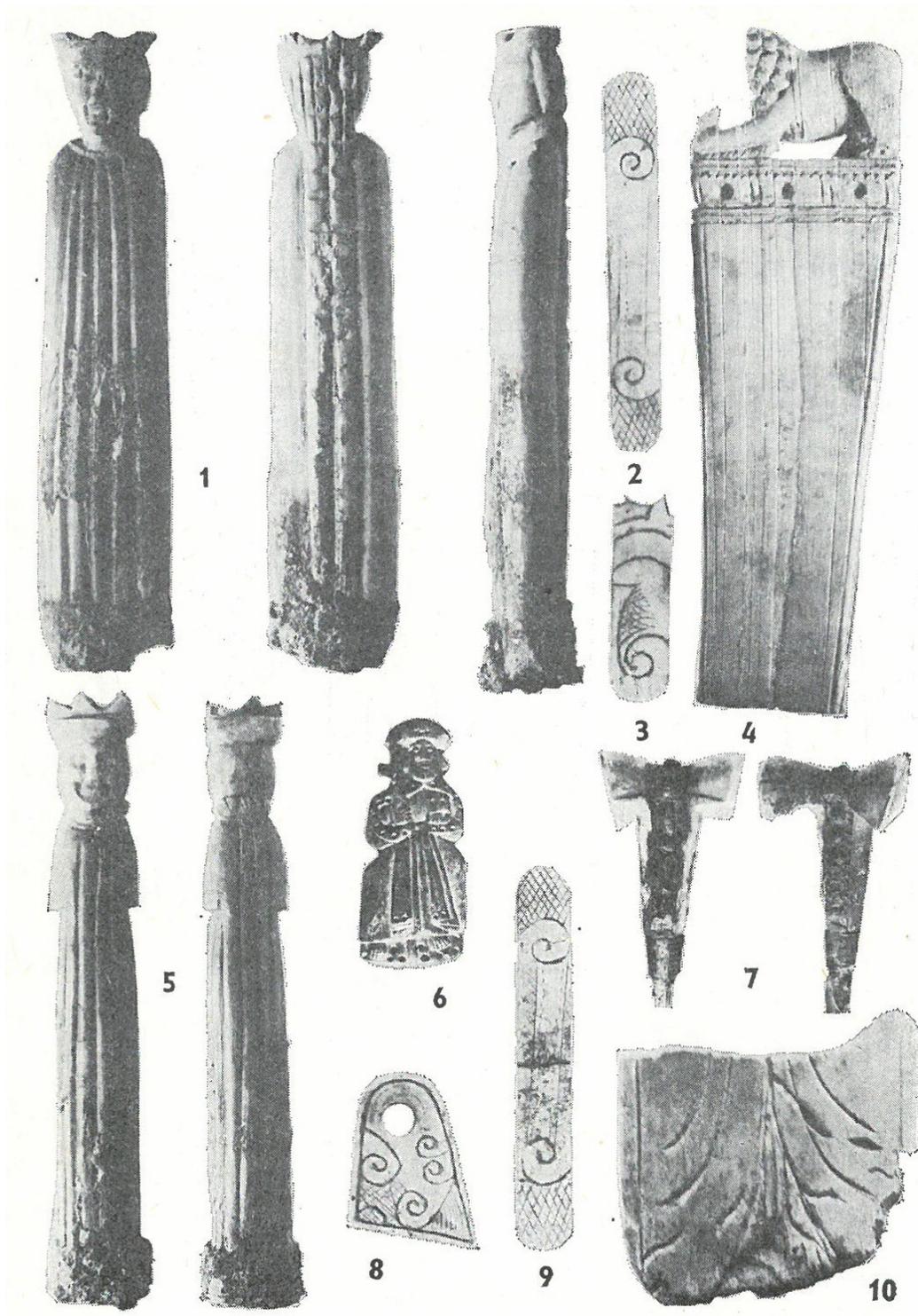
Obr. 1. Slivka (1983)

1.- Šatová zápona 10.st. 2, 4, 5, 6- kostené platničky z obloženia rukovätí nožov, 3- kostená garnitúra opaska, 7,8- gombíky, 9,10- nukleusy zo spúšťacieho mechanizmu kuší, 11- ihelníček, 12- rúčka z vidličky, 13- prepletačka, 14, 15- kostené zdobené platničky k výzdobe opaskov, 16- kostný hrot

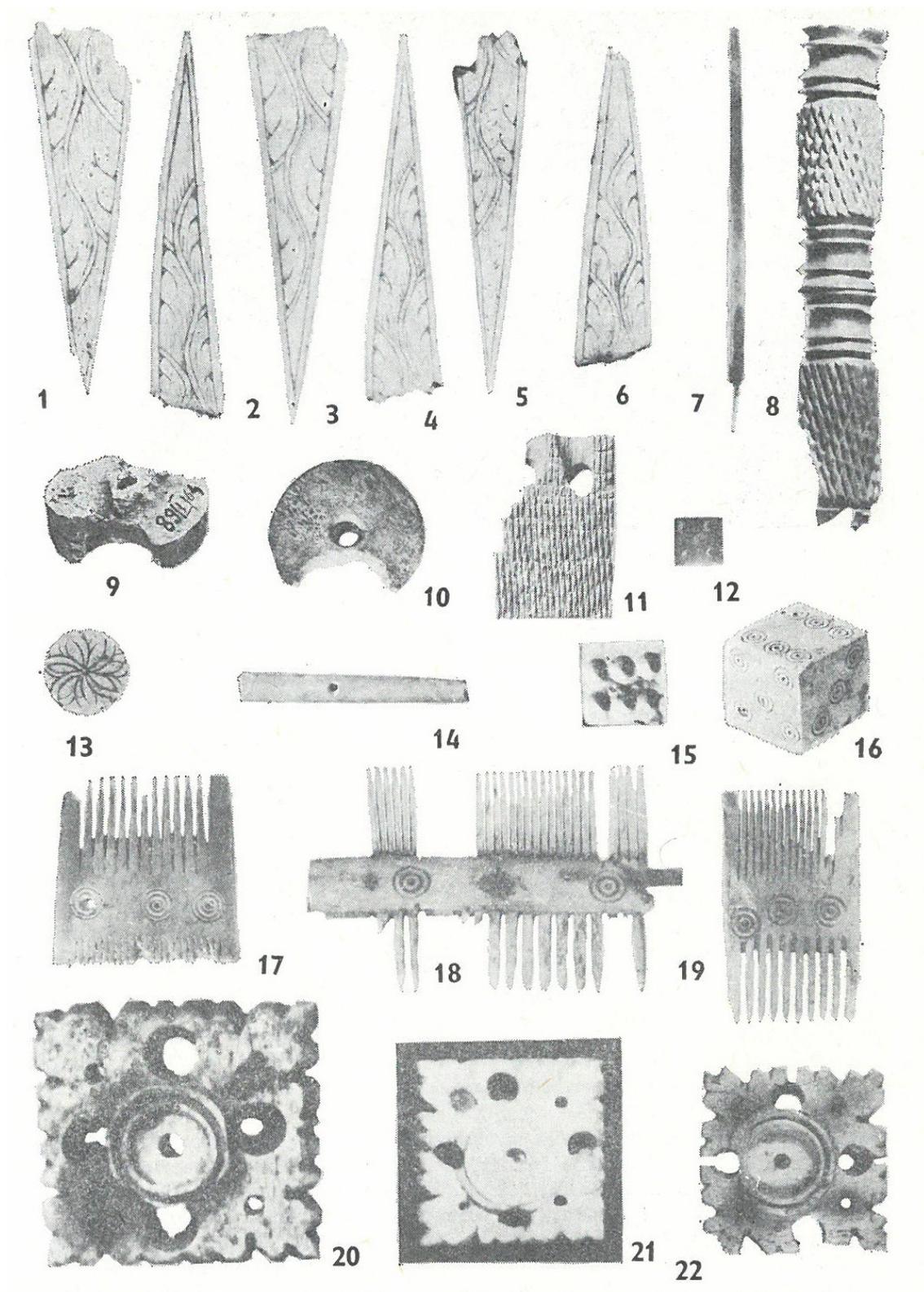
Obr. 2. Slivka (1983)

1,2- *pracky vyrezané z parohu*, 3- *ozdoba na koženom pase*, 4- *platnička z obloženia rukoväte dýky*, 5, 10, 13- *obloženia rukovätí* 6- *plastika v podobe hlavy koňa (možno amulet)*, 7- *ihlica do vlasov*, 8- *dierkovač*, 9- *prepletačka*, 14- *šatová zápona*, 15- *hracie terčičky*, 16- *krúžok*, 17- *fragment prsteňa zdobeného po obvode*, 18- *koráliky*, 19- *celokostený nožik*.

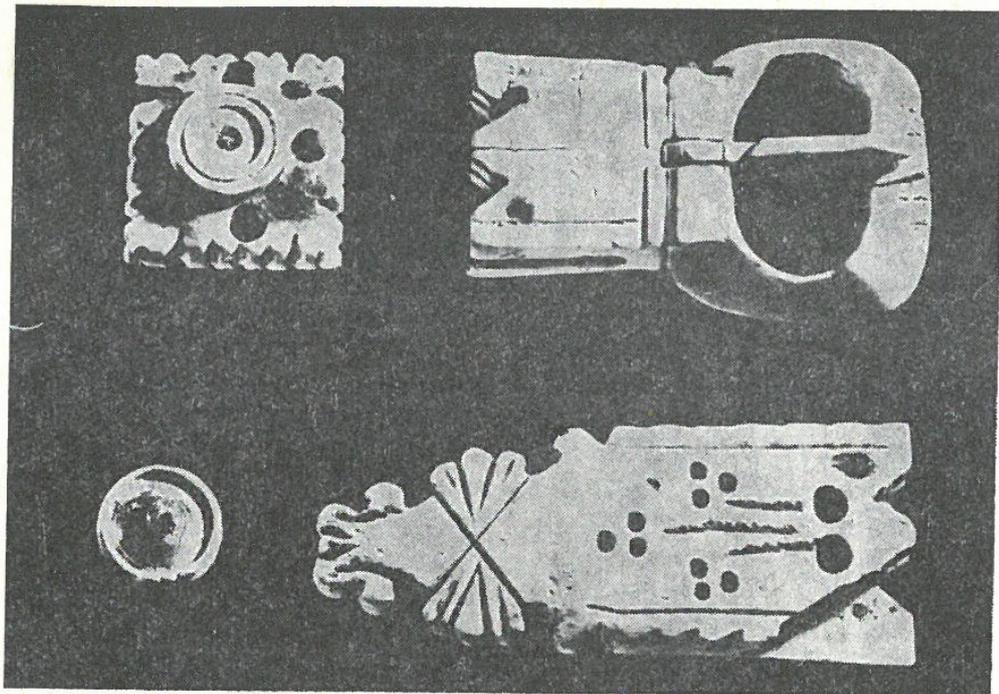
Obr. 3. Slivka (1983)

1-5, 8, 9, 10- rukoväte nožov, platničky z obloženia rukovätí, 6- plastika sv. Jakuba (prívesok), 7- turecký handžár s kostenou rukoväťou.

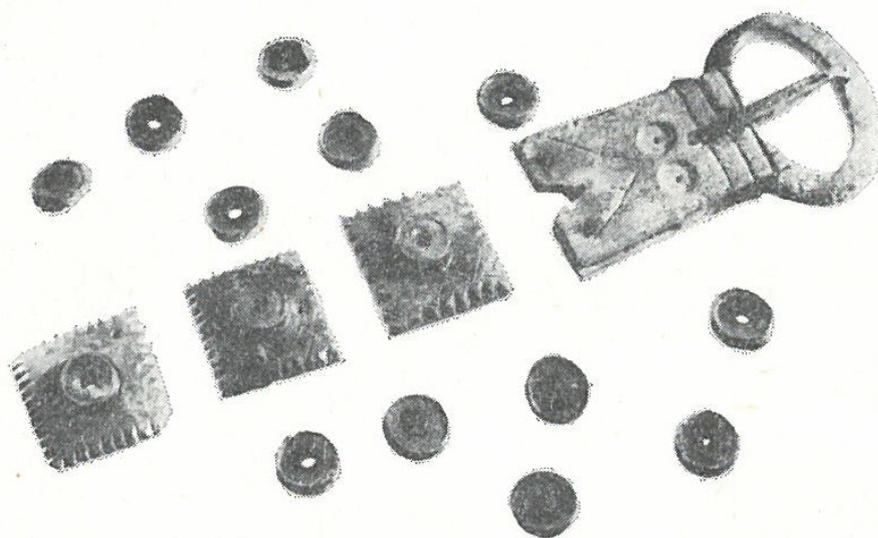

Obr. 3. Slivka (1983)

1-6, 11 Platička z obloženia tela kuše, 7- písacie pero, 8- ihelníček, 9,10- nukleusy, 12, 15, 16- hracie kocky, 13- hrací terčík, 14- pištalka, 17- 19- hrebene, 20- 22- palmetové ozdoby z opaskov

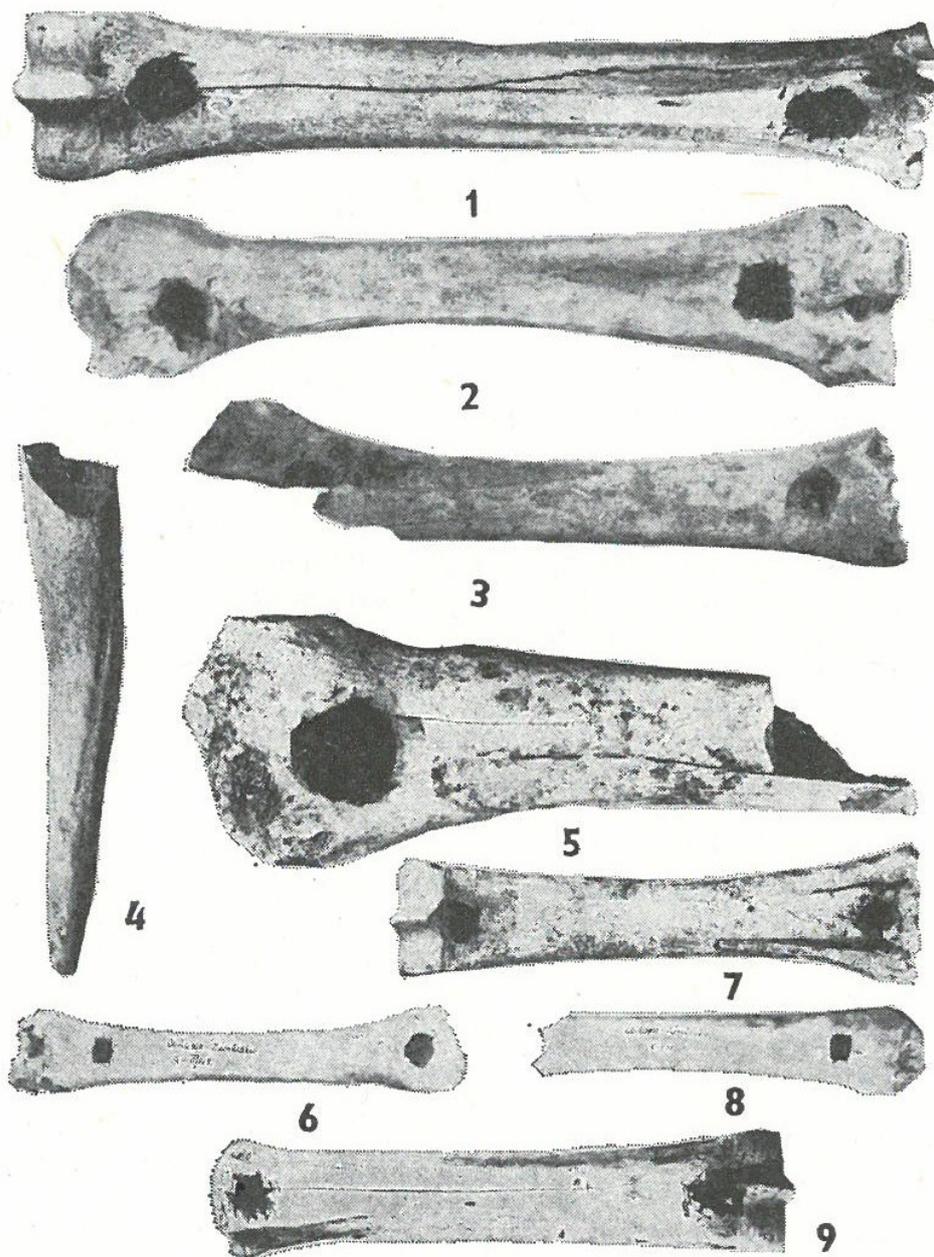

1

2

Obr. 4. Slivka (1983)
Hrobové nálezy kostěných opaskových garnitúr.

Slivka (1983) Obr.5.

Podložky saní

Literatúra:

Slivka M.,1983: Výrobky z kosti a parohu na Slovensku z obdobia stredoveku. AH 8, 327-346

M. Slivka: Výrobky z kosti a parohu na Slovensku v období feudalizmu. Slovenská archeológia 34, 1984, 327 – 364.